

K a a r m a ö p e t a j a t e s e m i n a r i s t .

Nüüd, kui Tartu õpetajate seminar seisab oma 150 aasta juubeli lävel, on põhjust pilku heita ka ta teistele rivaalidele. Üks selline ja ühtlasi ka omapärasemaid pedagoogilisi õppeasutusi oli Kaarma õpetajate seminar Saaremaal. Kui M.Lipp oma "Kodumaa kiriku ja hariduse loos II" märgib tema nimena "Saaremaa koolmeistrite seminar", siis teisel tuuakse tema ametliku nimena "Saaremaa rüütelkonna seminar", millise nime põhjustanud asjaolu, et mõisnikud olid seminari ülevalpida jad.

Kuna saarte kooliõpetajate haridus oli juhuslik ja sageli soovida jättev, tekkis selles ümbruses tarve pedagoogilise õppeasutuse avamiseks, kus rahvakooliõpetajad võiksid omandada nende kutsele vajaliku hariduse. Mõtte algatajaks sai Põide ja Jaani kirikuõpetaja dr. Johann Carl Temler, kes asutas omal kulul 1866.a. kihelkonnakoolmeistrite kooli, mis aga majanduslikus kitsikuses varsti oma tegevuse lõpetas. Selle kooli ülevalpidajaks oli ainult Temler ise. Selle järel otsustasid Saaremaa kirikuõpetajad ühiselt sama eesmärgi taotleva kooli avamise, mille asutamise komiteesse valiti Kaarma kog. õp. J.Girgensohn, Kuressaare kog. abiõpetaja R.Girgensohn ja Püha koguduse õpetaja E.Gahlnbäck. Komitee pöördus koolile abirah määramiseks Saaremaa koolikohtu ja maanõunikude kolleegiumi poole, kelledest viimane rahuldus esitatud soovi. Vahest selle tõttu saigi koolist "rüütelkonna seminar". Kooli võõrmündriks on olnud mõisnik, kelledest on teada Kaarma mõisnik von Gùldenstúbbe, kellel olnud tavaks ka kooli lõpetajate pidulikul aktusel viibimine

1868.a. alati koolimaja ehitamist ja 1870.a. võidi juba kool avada, kuhu võeti algul vastu Saaremaa igast kihelkonnast üks õpilane. Õpilased olid kõik meessoost ja ka õpetajad vähemalt algul, alles hiljem märgitakse ühe naisõpetajana Liidi Noss'i Muhu Piirilt. Ka kooli teenijad olid kõik mehed. Seminar alustas tööd 23. jaanuaril 1871.a. 12 õpilasega. Hiljem kujunes see kahejaoliseks kooliks alam- ja ülema astmega, kusjuures kummalgi astmel oli veel kaks kursust. Esimeseks õpetajaks tuli Põltsamaa Kaarlimõisa eragümnaasiumis õppinud Georg Markus, kes oli väga praktiline pedagoog. Tema järglane Thomas Undritz oli rohkem teoreetik, soovitades tulevastele pedagoogidele õppetöö vundamendiks psühholoogiat. Undritzi Kaarmale asudes olid seminari direktoriteks olnud juba järgmised kirikuõpetajad: J.Girgensohn 1871 - 1875, A.Doll 1875 - 1876, Chr. Mickwitz 1876 - 1879, J.Kerg 1879 - 1882 ja 1884 - 1885, M.Lipp 1882 - 1884, nüüd Undritzi ajal Friedrich Ederberg 1885 - 1903 ja siis A.Pass 1903 - 1910. F.Ederberg oli edumeelne mees, kelle perekonnas valitses tõeline eestlus ja oli hea koostöötaja Undritzile. Koostöös Undritziga arendas Undritz sidemeid ümbruskonna külakoolmeistritega. Hakjala külakoolis korraldati neile 1886. aastal näitetunde, millele järgnesid samas vastavad arutlused ja sellest kõigest võtsid osa ka vanemad seminaristid. Undritz oli ka suur muusikainimane, kelle taktikepi järel lauldi selleaegsetel Saaremaa laulupidudel. Undritzi asemele tuli 20. sajandi esimesel päeval J.Kirotar. Siis oli juba ilmne sakslaste kaotus maakoolide mõjutajatena ja kooli õppekeeleks sai vene keel. J.Kirotar jätkas oma eelkäijate traditsioone. Laul ja muusika kõlasid ka tema edukusel üle Saaremaa, kuid uue harrastusena seadis ta sisse seminari viljapuuai me-

silaste pidamisega, andes need harrastused edasi ka oma õpilastele.

Seminari õppekava sisaldas selle algusperioodil järgmised õppeained: eesti keel, saksa keel, usuõpetus, matemaatika, maateadus, laulmine ja orelimäng, kuna kool valmistas ette ka kõstmeid, joonistamine, ja kõrgemas astmes ehk "ülemas jaos" kõigele lisaks veel ka ajalugu. Kaarma õpetajate seminari iseloomustab oma isa jutustuse järelle A.Allik järgmiselt:

"Õppetöö seminaris oli korraldatud järgmiselt: äratus kell 6, seejärel vaikne tundideks ettevalmistamine kuni kella kaheksani. Kell 8 - 9 pesemine, voodite korrastamine ja hommikusöök, kell 9 algasid õppetunnid ja kestsid kuni kella kaheni. Sellele järgnes lõunasöök ja vaba aeg kuni kella neljani. Pärast seda algas tundide ettevalmistamine järgmiseks päevaks. Osa neist olid vaiksed õppetunnid, kus keegi ei tohtinud valjuhäälselt lugeda, kõnelda ega harmooniumi mängida. Kella nelja ja seitsme vahel oli umbes poolteise tunni jooksul võimalik harmooniumi mängida, ca 15 minutit õpilase kohta. Öhtul kella seitsmest kaheksani oli õhtusöök, kella kaheksast üheksan. Vaikne õppetund ja seejärel öörahu.

Oli ka niisuguseid õpilasi, kes öösel salaja üles tõusid ja klassi õppima läksid. See oli aga kõvasti keelatud. Paljudele tegi vene keel suuri raskusi, sest kõik õppeained peale usuõpetuse, eesti keele, saksa keele ja üldise ajaloo tuli õppida vene keeles. Eriti raske oli pedagoogika oma terminite ja võõrapäraste väljenditega.

Toitlustamine käis seminaris järgmiselt. Iga õpilane tõi oma toiduained kaasa. Seminari toitlustaja kaalus need üles ja arvestas kohalike hindade järgi rahasse ümber. Poolaasta lõpul vaadati järelle, kes pidi juurde maksma või kes raha tagasi sai. Liha või, leib ja kalad olid igaühe enda käsutuses. Liha võis igaüks nii suure tüki supi sisse panna kui tahtis, kuid pärast pidi oma tüki ise ära tundma. Lõunasöök keedeti koolis ühiselt, kuid õhtu- ja hommikusöök olenes igaühe enda ressursidest. Lubatud oli ka endale isiklikult küpsetada ja keeta, kuid see oli aegaviitev töö ja suur osa loobus sellest lõbust. Mäletan, et eriti sagedased kõõgi külastajad olid kaks Võhma poissi. Poolaasta lõpul tunnistuste kätteandmisel tähendas kooli juhataja, et on silmaga näha, kes kõhu eest hoolt kandnud ja kes hoolsasti õppinud on. Esimestel on näod prisked ja tunnistused kõhnad, teistel tunnistused head ja näod kõhnad. Oma vijet täiendas ta veel ladinakeelse vanasõnaga - Plenus benter non studet libenter - täis kõht meelsasti ei õpi.

Üheks seminari vastuvõtmise eelduseks oli muusikaline kuulmine ja üldse huvi muusika vastu. Pidi ju tulevane koolmeister olema universaalne, see tähendab, õpetama kõiki aineid, kaasa arvatud ka laulmine. Muusika ja neljahäälne koorilaul olid seminaris sees ja lugupidamist laulu vastu püüti meis igati ergutada. Andsime ka kontserte nii kirikus kui ka Kaarma maalinnal ja kaugemalgi. Seminarist saime esimesed teadmised koorijuhtimise osas, mida hiljem täiendasin ja ka praktikas ellu püüdsin rakendada.

Lõpetasin seminari 1906. aasta kevadel. Kahjuks ei andnud kooli lõpetamine täielikku algkooliõpetaja kutset. Selleks oli vaja teha täiendavad eksamid. Täiendasin need Kurossaare Gümnaasiumi juures 1908. aasta kevadel."

Et Kaarma õpetajate seminar ei andnud täielikku algkooliõpetaja kutset ega olnud sellega võrdsel tasemel teiste seminaridega, sai komistuskiviks veel ka Eesti iseseisvuse

vuseajal Hiiumaa Kõrgesaare valla Reigi algkooli juhatajale Voldemar Quarnströmile. Nimelt tahtis sel põhjusel Lääne Maavalitsuse hariduseosakond Quarnströmi paigutada Reigist selle naaberkooli Lauka algkooli juhatajaks (imestama panev kuidas ta siis küll Laukale kõlbas!). Quarnström kaebas Lääne Maavalitsuse otsuse peale Riigikohtusse ja Riigikohus tunnistas Kaarma õpetajate seminaris samaõiguslikuks õppeasutuseks teiste õpetajate seminaridega. Nii jäi Quarnström edasi Reigi algkooli juhatajaks, s²ades oma kolleegidelt, Kaarma seminaris lõpetanult, pealegi tänu ja õnnitlusi kuna ka nende õigused olid nüüd kindlustatud. Quarnström võttis nime eestistamise pe-rioodil omale uueks nimeks Kumar. Ta oli sündinud 2. oktoobril 1877. a. ja siirdus 1930-datel aastatel pensionile, elades oma majas Haapsalus Metsa tänaval. Haapsalus on ta ka surnud meie pagulasaastatel.

Kaarma seminaris nimekamaid vilistlasi on kindlasti teatritegelane Paul Olak ja kirjanik Jakob Mändmets, mõlemad päritolult saarlased. Paul Olak mänginud kodus juba enne seminaris astumist orelit. Ta isa Madis tegi omale ise orelit. Jakob Mändmets jutustanud seminaristina õhtuvidevikus poistele igasuguseid muinasjutte ja lõbusaid lugusid, mille tõttu olnud ta oma koolivendade poolt väga armastatud. Mändmets olnud lühikest kasvu t²se poiss. Kaarma õpetajate seminaris on õppinud kokku 334 poissi, kellest 189 lõpetas kooli. 43 % õpilastest on lahkunud koolist ilma seda lõpetamata, enamasti siirdudes teistesse koolidesse.

Koguteos "Eesti VI. Saaremaa" iseloomustab oma 234. leheküljel seminaris likvideerimist järgmiselt:

"Kaarma õpetajateseminar nõudis rüütelkonnalt kaunis suuri ülalpidamiskulusid, mida nooremad mõisnikud täiesti ülearuseks pidasid ja ainult süüdsat juhust ootasid, et kooli sulgemiseks põhjust leida. Üksnes mõjukamate rüütelkonna tegelaste: maamarsal O. Ekessparre, seminaris kuraatori maanõunik A. G²ldenst²ubbe ja maanõunik von zur M²h²leni eestkostmisel lükat² kooli sulgemise küsimus mõneks ajaks edasi. 1909. a. Saaremaa maapäeval puudusid kõik kolm eestkostjat ja 20. juulil otsustatigi kooli sulgemine. Ainult üheks aastaks lubati veel abiraha edasi, et õpilasil võimaldada kooli viimast kursust läbi teha. Seminaris kinnipanemise põhjus oli järgmiselt motiveeritud: valitsus ei lubavat eesti õppekeelega koolile enam õigusi. Nagu viimne koolijuhataja J. Kirotar mainib, olnud põhjus otsitud, sest Riia õppekonna kuraator Schwarz olevat lubanud koolile õigusi, kui kooli valitsemise viis lihtsamaks tehakse ja kooli nimi muudetakse, näit. kas "pedagoogilised kursused" või "kooliõpetajatekool". Kirotar on sellekohast ametlikku paberit ise kooli kuraatori A. G²ldenst²ubbe juures näinud. Kirotar kirjutanudki kooli põhikirja ümber vastavate parandustega. Kuraator Levisin olnud valmis uut põhikirja ka ministeeriumile kinnitamiseks esitama, kui maanõunik²de kolleegium kindlaks määrab, millise summa ta annab kooli ülalpidamiseks; sest endise 1000 rublaga ei olevat võimalik kooli korralikule järjele seada. Mõisnikkude enamik ei tahtnud end kooli kinnitamise läbi enam siduda ning tarvitas süüdsat juhust, et ülearusest kohustusest rahva heaks vabaneda, ja kool suleti 15. mai 1910."

Elmar Vragar.

Eskilstuna, 1. november 1977

Väga lugupeetav härra H. Rajamaa!

Saates siinjuures artikli Kaarma õpetajate seminarist palun seda kasutada vabalt Teie enda suvale. Ei ole tähtis, et ilmuks minu artiklina, vaid on hea kui keegi minu kirjutisest saaks oma artikli kirjutamiseks mõnesuguseid andmeid. Tunnen selleks väga hästi oma artikli puuduseid.

Näiteks on mul kasutada olnud artiklitest ebaselgeks jäänud kooli õige nimi, üks kirjutab "Saaremaa koolmeistrite seminar", teine "Saaremaa rüütelkonna seminar". Kui viimane oli kooli ametlik nimi, siis ei ole imestada kui Riia õppekonna kuraator soovis koolile teist nime, aga tema poolt nimetatud "pedagoogilised kursused" ka ei oleks sobinud seminari nimeks.

Selge ei ole ka millal oli kooli õppekeeleks ~~oli~~ eesti, millal vene keel. Kui venestuse perioodil tuli selleks vene keel, siis kooli likvideerimisel nimetatakse seda jällegi eesti õppekeeleks kooliks. Millisel perioodil olid õpetajateks Markus, Undritz ja Kirotar ja mis põhjustas nende vahetumise ametikohtadel? Kindlasti oli ka rohkem õpetajaid ja kes või vähemalt kui palju neid oli? Need kolm olid ju seminari tegelikud juhatajad kuna kirikuõpetajad teostasid poliitilist valvet - nii arvan mina. Ei ole ka nimetatud miks seminari lõpetajad pidid veel eraldi lõpueksami sooritama mõne teise kooli juures. Aga selleks võis olla vene keele puudulik õpetamine seminaris, mida nimetas ka Quarnströmi onupoeg teine Voldemar Quarnström Kärblast, kes oli minuga koos Haapsalus pedagoogilistel kursustel. Riigikohtu protokoll Quarnströmi protsessi kohta selgitaks seda kindlasti ja sellest kuuleks ka kooli tegelikust väärtusest, et ta tõesti oli teiste seminaridega samal tasemel. Selle venekeele jandi pärast kirjutasin ka ettevaatuse mõttes seminaris õpetatavad ~~uud~~ ained kooli algusperioodile kuuluvaks kuna koguteoses "Eesti VI. Saaremaa" seda ei ole üldud, millal just neid aineid õpetati, kuid venestamise perioodil pidi tulema muudatus vähemalt vene keele õpetamiseks ka "alamas jaos". Need küsimused vajavad kõik kontrollimist.

Riigikohtunikest tean vabas ma ilmas ainukesena P. Poomi. Mis ajast ta kuulus aga Riigikohtusse ja kas tal Quarnströmi protsessiga oli midagi tegemist, seda ei tea. Välisministeeriumi direktoreid Elmar Kirotar võiks teada ehk midagi seminari direktorist Kirotarist ja ehk ka tema eelkäijatest. Ehk elab veel Saksamaal ka õp. F. Ederbergi poeg Hermann, kes oli kuni 1930-date aastate alguseni Koeru kog. õpetaja ja asus siis ümber Saksamaale.

Kui mul õnnestub veel midagi saada nii Kaarma kui ka Zimse seminarist saadan kindlasti ka Teile.

Parimate tervitustega

Teie

